

Festeni az evangéliumot

*Pódiumbeszélgetés Karátson Gábor bibliai akvarelljeiről**

Kivételes alkalom, hogy Budapesten egyszerre négy helyszínen találkozzunk Karátson Gábor műveivel. A Hold utcai református templomban Lukács, a Bibliamúzeumban Márk, az Evangélikus Országos Múzeumban pedig Máté evangéliumához készült akvarelljeit lehet látni. Széles metszetet mutat be az életműből a Múcsarnok *Egy/kor* című időszaki kiállítása, sőt hamarosan megnyílik a majdnem szomszédos műteremlakásban a lakásgyűjtemény is. A ma esti beszélgetésünk elsősorban Karátson Gábor bibliai akvarelljeihez kapcsolódik. Ha egész munkásságát szeretnénk asztali beszélgetésekben felgöngyöltetni, feltérképezni, ahhoz legalább egyhetes sorozatra lenne szükségünk. Külön este kellene a Duna Körre és a belőle alakult Duna Chartára, egy másik estét szentelhetnénk '56-nak, egy harmadikat irodalmi tevékenységének, negyediket a fordítói munkásságának és a kínai filozófiával kapcsolatos publikációinak, és folytathatnánk még a sort. A mai estén tehát a bibliai akvarelleket vesszük szemügyre.¹

Zászkaliczky Zsuzsanna: Először kérem, mondjátok el, személyesen milyen kapcsolatban álltatok Karátson Gáborral, milyen volt a viszonyotok vele!

Fabiny Tamás: Attól tartok, hogy a jelenlévők közül a legkevesebb személyes kapcsolatom nekem volt vele, ugyanakkor egy nagy hiány felől közelíték felé, ugyanis a budavári evangélikus gyülekezetben vagy nyolc éve szervezünk egy szabadegyetemet, és terveztem Karátson Gábor meghívását. Csak az időpont és a pontos téma egyeztetése volt még bizonytalan, amikor a halálhírért hallottam. Ez olyan veszteség, amelyet most már nem lehet pótolni. Írásaiból, műveiből ismertem, és a tanárképző környékén találkoztam vele néhányszor. Személyes ismeretiségünk tehát a kedves mosolyon és a köszönésen kívül nem volt.

Sinkó István: Meglehetősen régóta ismerem, a nyolcvanas évek elejétől. Gáborhoz a feleségén, Szilvián keresztül jutottam el: együtt dolgoztunk egy képzőművészeti gyermektáborban, ahol – gyerekként – ott volt János, az egyik fiuk is, és így Gábor időnként felbukkant. Később persze más képzőművész-társaságban is találkoztunk. Bár barátságának nem merném nevezni ezt a kapcsolatot, én igen tiszteltem, ő meg elfogadta a tiszteletet, és néha kellemes beszélgetések alakultak ki közöttünk. Igazi találkozásunk 2009-ben volt, amikor én egy hasonló fórumon beszéltem vele a Képző- és Iparművészeti Szakközépiskola egyik termében. A diákoknak mutattuk az életművét, és talán akkor tudtam vele legtöbbet beszélni. Olvastam a könyveit, és mindig izgatottan vártam az új műveket, amelyeket kiállított. Gáborhoz – Lajta Gáborral együtt – a Magyar Festők Társaságán keresztül

* A beszélgetés az Evangélikus Országos Múzeumban 2018. január 16-án zajlott.

¹ A kerekasztal-beszélgetés résztvevői: Lajta Gábor festőművész, művészeti író, Sinkó István festőművész, művészetpedagógus és Fabiny Tamás evangélikus teológus, püspök, illetve moderátorként Zászkaliczky Zsuzsanna művészettörténész, a *Credo* főszerkesztője.

is kötöttek szálak, ugyanis ő volt a társaság alapító elnöke, és mindketten tagok vagyunk, tehát az ide kötődő kiállításokon is sokszor találkoztunk.

Lajta Gábor: 1973–74 táján találkoztam először Karátson Gáborral. Megkértem, hogy segítsen nekem porfestéket venni, mert azt csak a Művészeti Alap tagjai kaphattak kiutalással. *A festés mestersége* című könyvében olvastam erről, utána tulajdonképpen „számon kértem” rajta. Ő pedig eljött velem a boltba, és megvette a festékeket. Attól kezdve, bő negyven éven át barátok voltunk. Úgy alakult a barátságunk, hogy hosszú idők ki-

maradtak, olykor évek is, amikor nem találkoztunk, és csak telefonon beszélünk, de a kapcsolat megmaradt. Főleg az első években voltam többet náluk a Krúdy Gyula utcában, s ő is eljött hozzánk, majd főleg a Duna Kör idején már kevesebb-szer jártunk össze. Igazság szerint nem nagyon akartam zavarni bizonyos időszakokban, különösen amikor láttam, hogy a Dunáért való küzdelemben rengeteg dolga akad. De az, hogy ő él és alkot, tehát szellemileg jelen van Magyarországon, már önmagában megnyugtató érzés volt. És még egy különös, aktuális élmény: az elmúlt hetekben egy könyvet lapozgattam, amit valamikor kölcsönadtam Gábornak, majd visszajuttatta hozzám. Egy kis levélke hullott ki most ebből a könyvből: azt írta ebben, hogy orvosi tanácsra a Dunán át kell sétálnia, az Erzsébet- és a Lánchídon keresztül, és ha van kedvem, sétálgassunk együtt és beszélgessünk. És ezt a késői üzenetet csak most kaptam meg.

Z. Zs.: Egy-két mondatban hadd mondjam el, hogy Karátson Gábor az egyetlen férfi, akit leszólítottam az utcán. 2007-ben rendeztük Polgár Rózsa gobelinművész kiállítását, és hosszasan tanakodtunk a művésszel és a munkatársaimmal, hogy kit kérjünk fel a megnyitóra, akinek köze van a hithez, a kereszténységhez, a haza fogalmához, de egyébként is értené a dolgot, és így jutottunk el Karátson Gábor nevéhez. Lesben álltam a múzeum ajtajában, amikor egyszer feltűnt jellegzetes alakja (egy fejjel kimagaslott a tömegből, és akkor már majdnem fehér volt a haja, egy szál pánt volt a homlokán). Akkor egyszerűen odamentem hozzá és meghívtam. Mondtam, hogy szeretnék néhány mondatot beszélgetni vele, így kezdődött a mi kapcsolatunk. Az ese-

tek kilencven százalékában én hallgattam őt, de lehet, hogy volt az kilencvenöt is. De visszatérve az Újszövetséget sajátosan illusztráló Karátson-képekhez: először Fabiny Tamást kérdezem magáról a Máté-féle evangéliumról és annak sajátosságairól.

F. T.: Máté evangéliuma, pontosabban úgy szoktam mondani, hogy a Máté szerinti evangélium kerül az első helyre az Újszövetségben, pedig biztos, hogy nem az elsőként leírt evangélium. A Márk szerinti evangélium tűnik a legrégebbinek, és némi iránymódosítással Lukács, illetve Máté kanyarodott más-más útra a saját kontextusának megfelelően. Márk eredetileg főleg pogány környezetben szólaltatta meg az örömhírt, illetve Róma környékén, Máté viszont alapvetően egy zsidókeresztény vagy inkább zsidó származású keresztény közösséget szólított meg. Lukács pedig pogány közösséget céloz meg. Ez a szóhasználat miatt is érdekes: például, amíg Lukács evangéliumában Isten országáról van szó, addig Máté inkább a mennyek országa kifejezést szereti. Tudvalevő, hogy az Isten nevét

általában a zsidók nem veszik a szájukra, és ezért Máté a zsidó érzékenységre tekintettel inkább körülírja. Nagyon szép keretes szerkezet jellemzi az evangéliumot: ott van az elején az ószövetségi textusoknak a sora, egyebek mellett Ézsaiástól szerepel az a név, hogy Immánuel, azaz „velünk az Isten”. Tehát ezzel kezdődik az evangélium, a legvégén pedig Jézusnak a mennybemenetele és missziói parancsa kapcsán az a mondat szerepel: „...én veletek vagyok minden napon, a világ végezetéig.”

Z. Zs.: És az miből derül ki, hogy önála szerepel leginkább Jézus Messiásként, tehát a választott népnek megígért Megváltóként?

F. T.: Természetesen Immánuel kapcsán ezt mondhattam volna, utaltam is egy félmondatra rá. Az ószövetségi gyökerek bemutatása gyakorlatilag Máténál az, hogy „mindez azért történt, hogy beteljesedjék az Írás”. Tehát az ószövetségi próféciáknak a beteljesedése Máté számára fontos, Jézus ezeket önmagára vonatkoztatva is hangsúlyozza. Főként a tanító Jézus szerepel ebben az evangéliumban kiemelten: ilyen a Hegyi beszéd a 6–7. fejezetben, ahol egyrészt a zsidó beágyazottságot érezhetjük fontosnak, de megint csak a keretek szétfeszítése zajlik. A „megmondattott a régieknek, hogy szemet szemért, fogat fogért” zsidó törvény ellenében a „Ne ölj!” parancsa többek közt. Nem rideg törvényeskedés ez, hanem mindig a törvényeknek az emberhez szabása. Ezzel az attitűddel provokálja Jézus a saját környezetét, a farizeusokat és az írástudókat.

Z. Zs.: Nekem olyan érzésem van, hogy a Máté evangéliumához készült Karátson Gábor-képek Jézus-alakja éppen ezt a messiási ígéretet hordozza. Vagyis úgy jeleníti meg Jézust, hogy a tanítványok hozzá képest kicsik, ő pedig megnő, Pilátus is eltörpül mellette – miközben a perspektívának nem azok a szabályai érvényesülnek, amelyeket egyébként megszoktunk az európai festészetben. Egy másik témára térve elsősorban Tamástól kérdezem: teológiai szempontból mennyiben lehetett lényeges, hogy melyik bibliafordítás volt az alap?

F. T.: Eleve van katolikus, protestáns fordítás, a protestánson belül is létezik revideált változat, de a magyar kultúrában leginkább Károli Gáspár szövege él, a maga archaizáló nyelvezetével, bár az is igaz, hogy ennek a legismertebb passzusai már enyhén revideált változatok. Erős teológiai differenciák viszont nincsenek a fordítások között, inkább nyelvi finomságokban különböznek. Valamilyen homályos okból, „megszentelt volta” miatt szeretjük ezt a Károli-szöveget, biztosan nem véletlen, hogy Gábor is ezt vette alapul.

Z. Zs.: Adódhat a kérdés itt, az evangélikus múzeum falai között, hogy vajon mit keresnek bibliai jelenetek egy protestáns intézményben. Ráadásul tudjuk, hogy Karátson Gábor református volt. Hogy lehetséges az, hogy bibliai jeleneteket festett? Persze az köztudott, hogy Luther nyilvánosan elítélte a képrombolást, a képek elpusztítását, száműzését a templomokból, mivel a képek nem önmaguktól vagy önmagukban rosszak, hanem azok tesznek rosszat, akik rosszul használják őket; meg is mutatta az utat, miképpen lehet a képeket helyesen használni a templomban. (Egyetlen oltár, egyetlen képpel, felirattal, bibliai citátummal stb.) Hogyan látjuk mindezt a 21. században? Most Lajta Gábort kérdezem elsőként, akinek új oltárképét helyezték el nemrégiben a dombóvári evangélikus templomban.

L. G.: Számomra furcsa, ha egy templomban egyáltalán nincs kép, holott – mint valamikori joggyakorló – nagyon szeretem a puritán ürességet; de a jóga keleti dolog, személytelen valamilyen szinten. Persze ezt leegyszerűsítve mondom, és azt is, hogy a nyugati kereszténység viszont személyes, és ez a személyesség képekkel együtt valószínűleg jobban átélhető. A hithez való közelítésemnek sokszor nehéz ösvényein az oltárkép festése volt a legerősebb tapasztalat, és ezen a ponton kapcsolódnék Karátson Gábor akvarelljeihez. Ő ugyanis azért kezdte ezeket a képeit

festeni, hogy személyesen közelítsen a Bibliához. Voltak megértésbeli, megközelítésbeli problémái, és magán az ábrázoláson, az ábrázolás folyamatán keresztül került közelebb a Szentíráshoz. A képeknek tehát van valamilyen mágikus erejük.

S. I.: Az, hogy egy szakrális térben megjelenő kép mennyire helyénvaló, hogy úgy mondjam, mennyire átélhető, valószínűleg ideológiai, teológiai kérdés is. A legtöbbször az ilyen képek illusztrálni kívánják az adott szöveget, vagy megpróbálják visszaadni az adott bibliai hely tartalmát. Éppen Karátson írja a Lukács könyvéhez készült akvarellek kapcsán, hogy kérdéseket szeretett volna feltenni, anélkül, hogy mindenáron válaszokat akarjon kapni. Egyfajta „álmodó kérdezést” említ, amely a szövegben rejtőző gyógyító képet hívja elő. Ez persze eldöntendő kérdés a Sixtus-kápolnától kezdve, hogy mit jelent a szakrális kép mint olyan. Gábor munkái azért nem illusztrációk, mert ha azok lennének, nem tűnnének széljegyzeteknek; nemcsak lebegő könnyűségük folytán nevezhetők így, hanem az áttranszponálás gesztusa miatt, amely a textust foltokban, vonalakban beszéli el.

F. T.: Isten ábrázolását tiltja a zsidó vallás, a Biblia paradox módon mégis tele van képszerűséggel, Istent is csak antropomorf módon tudja megjeleníteni, megrendítő metaforákat használva. Egyfajta verbális festészetet „olvasunk”. Jézus példázatai is kifejezetten vizuálisan érthetők. Sokszor egy képi folyamatot ábrázol, amely könnyen megérthető mindenki számára. Nem véletlen, hogy később bizonyos bibliai ábrázolásokkal, képsorozatokkal vélték kiváltani a szöveg értelmezését. Ezek a

parabolák, fiktív történetek tulajdonképpen nem a valóságot ábrázolják, inkább egy általános igazságot jelenítenek meg, tehát bizonyos szempontból „hamis beszédet” jelentenek. Vagyis a logoszból ikon lesz általuk. Érdekes, hogy Karátsonnál gyakran nem is a legfontosabb mondat, szókapcsolat van kiragadva az adott bibliai jelenetből, hanem valamilyen részlet, egy foszlány, ami „beakad”; ami nem irodalmi-teológiai szempontból kiemelendő. Egyébként Jézus sem magyarázta meg az általa használt képeket, hiszen azok magukért beszéltek.

L. G.: Kulcskérdés a kép és a szó viszonya. Annyiban térnék vissza az oltárképhez, amit festettem, hogy az ilyen központi festmények általában „kifelé fordulnak”, a híveknek, a jelenlévőknek készülnek. Karátson viszont önmagának festett. Képi nyelve leginkább egy-egy késői Rembrandt-rajzhoz hasonlít, illetve bizonyos Leonardo-grafikákhoz. Leonardónak az *Utolsó vacsora*-hoz készült néhány olyan vázlat, amelyek kevésbé ismertek, jóformán akadozó, furcsa vázlatok, amelyek nem briliáns tanulmányok, hanem a tervezés lenyomatai. Rembrandt említett – kevésbé virtuóz rajzmodort mutató – műhelymunkái is mindinkább a gondolkodás

természetrajzát illusztrálják. És még van egy fontos dolog: ha megfigyeljük, mindannyiunknál előbb születik meg a képi, mint a verbális válasz a különböző jelenségekre, elemibb erővel reagálunk így, mert a tudat mindig tehetetlenebb, mit az érzék.

S. I.: Az Ige „testté lőn” az Írásban – ehhez hűen valamiképpen Karátson képei is testhez közeli, érzéki munkák; a materializálódó ige kivetülései, miközben finomak a vonalak, a vízfesték elfolyik, felgyűrt felületek keletkeznek, a szabálytalan akvarellkezelés folytán visszamosások adnak plasztikusságot a lapoknak. És ettől van egy archaizáló hangulata, hatása is az egésznek.

L. G.: És Jézus alakja valóban kimagaslik ezek közül a formák közül, de nem teljesen azonosíthatóan. Magam is tettem egy próbát: az adott bibliai helyeket olvasva rajzolgattam, utána pedig megnéztem, hogy Karátson mit rajzolt ugyanerre a témára. Sokkal élesebben láttam a rajzolás után az ő képeit, mint egyébként. De ha nem is vesszük a kezünkbe a ceruzát vagy az ecsetet, akkor is belépésre csábítanak ezek a képek, dinamikus perspektívájukkal, szétfestéseikkel. Azzal a fajta keleti vonású technikával, melyben a törlés legalább annyira fontos, mint a megrajzolás. Ha a néző hajlandó követni a ceruzavonalakat, azok bevisznek, bevezetnek valahová, ahol valóban egyre élesebben, tisztábban kezdünk látni, a színek pedig kivezetnek, hisz kozmikusabbak, inkább a természethez kötődő alakzatokat képeznek. Egyébként volt Gábornak realista vénája is, gondoljunk akár korai önarcképére, de mégis inkább absztraktabb, gesztusosabb festői nyelvet választott, kedvenc klasszikus előképeit továbbfejlesztve 20. századi kifejezőmódoikkal, melyekhez még a filmművészet ismerete és szeretete is sokat hozzátett.

S. I.: Igen, a filmes asszociációhoz kapcsolódva: rendkívül sok mozgás érzékelhető például a bibliai ihletésű képeken; az egyikben vagy három keze van Jézusnak beszéd közben, amolyan fázisrajzok ezek, mintha több jelenetrészlet lenne egymásra montírozva. És egy pillanatra visszatérve a kép és a realitás viszonyára: Gábor azt is mondta, hogy néha a Dürer-tájképekből ismerjük meg a Földet.

L. G.: Talán ennek szellemében is írta a Ji King-példányomba dedikációként a következőket: „Azért állítottak fel képeket a szentek, hogy gondolataikat maradéktalanul kifejezzék.” Bár Karátson Gábor a szavak embere is volt, mégis mintha gondolkodásának centrumában inkább a kép lebegett volna, s pattanásig feszült intellektusa nem a tényekre, nem is a megtanulható ismeretekre irányult, hanem a dolgok állandó egységére. Ahogy például a képes beszédben egységbe kerül kép és szöveg.

Z. Zs.: Valóban. Gábor úgy is vélekedett a képírásról, hogy a *Tao Te Kinget* nem érdemes illusztrálni, hiszen az már szóismétlés lenne.

F. T.: Ezért is lehetnek olyan álomszerűek ezek az alkotások, mintha nem konkrét ábrázolások, hanem inkább sejtetések lennének. Mint amikor egy álomból való felébredés után elkezdi rémleni valami; amikor egy arcot nem tudok már teljesen visszaidézni, de még mindig érzem a tekintetét. Gábornak *A csodálatos kenyérszaporítás* című könyvében szerepel egy számomra nagyon megragadó álomleírás, amelyben talán az említett sejtések érzékelhetőek lesznek:

„Egyetlenegyszer láttam én is az Istent, álmomban, az igaz, de másként látni az Istent, hogy mondjam, vizuálisan, nyilván nem lehet. (Más, amit a hit szeme, és más, amit az emberi szem lát.) Aki meglátja az Istent, annak a régi zsidók szerint meg kell halnia, és az az Isten a régi zsidók Istene volt, az ószövetségi Isten. Személyes Isten volt, a legszemélyesebb, megkerülhetetlenül személyes. (...)

Kis zsidóember volt az Isten, nálam jóval alacsonyabb és persze jóval öregebb is. Jókora sűrű betontömb üreges terében álltam, teljesen üres helyiségben, üres ajtónyílással egy másik, szintén üresnek látszó helyiség felé (csak fölül,

középen volt abban egy kis ablak, de az sem adott semennyi fényt), és abban a második helyiségben ott állt középen az Isten. Sűrű köntösben, amennyire fel tudom idézni; cseppet sem volt érdekes az öltözeke.

S én viszont ott álltam már előtte.

Orrom alá tartotta a tenyerét, rajta egy poros, megszáradt szivaccsal, amilyeneket régi, elhanyagolt fürdőszobákban szokott látni az ember, a fürdőkád sarkába lökve:

– Szagold.

És én oda hajtottam az orromat, ha őszentfelsége úgy akarta, és szagoltam. Abban a pillanatban a szörnyű kis tárgy átváltozott egy csodálatos kis növényé, reszketeg szárazon pirinyó levelekkel. »Nem mintha azt gondolnám«, mondogattam sokáig még magamban, »hogy azt jelenti az álom, azt akarták volna közölni velem az odafelvalók, kijövünk mi még abból a nyomorúságból, ne féljek már annyira«; de titokban, óvatosan mégis ebben szerettem volna hinni. (...)

Jól mondja a Biblia, jól mondják a buddhisták is, jól mondja mindenki, aki mondja, így gondolom én is, a nyomorúságot mindig szagolni kellett. Nem jóléti intézmény a világ, sem a magánélet, sem a közélet, a biológiai lét sem, sem a végtelen, közönyös Univerzum, kár volna csürni-csavarni a dolgot. Annyi fájdalmas születés van a világon, csak a személyes ismerőseink között is, csak győzze hallgatni az ember, miért lettünk volna mi kivételek? De annyi hasznom abból az álomból megint csak van ma is még, hogy regényemnek erre a helyére jól beilleszthető. Megvilágítani a régi zsidók viszonyát az ő Istenükhöz, amely nem filozófiai viszony volt és nem is mindenkire vonatkozó (ahogy a

buddhistáktól joggal elvárja az ember), hanem személyes viszony. Mint a haldokló Jákob nevezte őt: Amaz Angyal, aki megszabadított engem minden gonosztól. Egy részrehajló Isten viszonya a részrehajló övéihez.²

² Karátson Gábor: *A csodálatos kenyérszaporítás*. Kortárs Kiadó, Budapest, 2014. 421–423. o.